

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота на тему:
**Формування первинного (базового) словника у дітей
переддошкільного та дошкільного віку із загальним
недорозвиненням мовлення в умовах інклюзії**

Виконала:

студентка II курсу, групи KorL1-M20
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Логопедія. Спеціальна психологія.

Цапок Дарія Леонідівна

Керівник: Гаврилова Н. С. кандидат
психологічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2021 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРВИННОГО (БАЗОВОГО) СЛОВНИКА У ДОШКІЛЬНИКІВ.....	7
1.1. Особливості нормотипового розвитку словника у дітей переддошкільного та дошкільного віку.....	7
1.2. Порухення лексичної складової мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення.....	19
1.3. Обґрунтування методики формування первинного (базового) словника у дітей дошкільного віку.....	23
Висновок до 1 розділу.....	30
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПЕРВИННОГО (БАЗОВОГО) СЛОВНИКА ДОШКІЛЬНИКІВ.....	31
2.1. Методика дослідження особливостей розвитку первинного (базового) словника у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.....	31
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	41
Висновок до II розділу.....	49
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ПЕРВИННОГО (БАЗОВОГО) СЛОВНИКА У ДІТЕЙ ПЕРЕДДОШКІЛЬНОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	51
3.1. Методи стимуляції та формування словника у дітей переддошкільного та дошкільного віку.....	51
3.2. Методика формування первинного (базового) словника у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення в умовах інклюзії.....	55
Висновок до III розділу.....	61
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64
ДОДАТКИ.....	69

ВСТУП

Актуальність теми. Формування лексичної складової мовлення є однією із важливих та актуальних проблем для сучасної логопедії, оскільки воно розвивається вже із самого народження дитини та до кінця життя лише поповнюється та удосконалюється. Лексична складова завжди є у всіх провідних видах діяльності дітей та безпосередньо впливає на їхній мовленнєвий і психічний розвиток (Є. Соботович, В. Гак, Н. Уфимцева, О. Лурія, О. Гвоздєв, А. Богуш, Н. Серебрякова). Від її сформованості у дитини із тяжкими порушеннями мовлення залежить її майбутній розвиток та адаптація в суспільстві.

Завдання розвитку первинного (базового) словника посідає чи не одне із центральних місць загалом у роботі із лексичною ланкою не тільки в дошкільному закладі, а й безпосередньо у роботі з дітьми поза ним. Опанування різними частинами мови, їхнє правильне вживання, застосування регіональних діалектів та використання при цьому невербальних засобів і як наслідок, породження власного висловлювання – є ключовим у повсякденній комунікації дитини із навколишнім середовищем. Так вона впливає не лише на хід розвитку в цілому, але і на формування таких якостей, як ініціативність, дружелюбність, комунікативність та доброзичливість, що в свою чергу сприяє стабільному психічному та емоційному стану. За допомогою сформованості лексичної ланки та великому багажу як активного так і пасивного словника дитина легко встановлює контакт із оточуючими, залучається до спільної діяльності та розвивається як особистість.

Зважаючи на досить вагомe значення розвитку первинного (базового) словника для дитини дошкільного віку можна впевнено сказати, що воно супроводжує дитину вже з перших хвилин життя. Програми розвитку представлені Міністерством освіти і науки України одним із першочергових завдань загального розвитку дошкільника ставлять розвиток мовлення, а саме збагачення словникового запасу. Проте, брак часу на розробку даної проблеми, збільшення кількості дітей в групах, як наслідок, зменшення

ефективності роботи над даною проблематикою, особливості сімейного виховання не дозволяють успішно розв'язувати дане завдання.

Розвиток лексичної ланки у дітей дошкільного віку, а у вузькоспеціальному напрямку – розвиток первинного (базового) словника, активно досліджували та досліджують численний ряд науковців, серед яких мовознавці (М. Кочерган, В.Гак, О.Гвоздев), психолінгвісти (Н. Уфимцева), психологи (О. Лурія, О. Павлова, Б. Гриншпун, Л. Шипіцина), логопедів та корекційних педагогів (Є. Соботович, Л. Трофименко, Н. Серебрякова, А. Богуш, Ю. Рібцун, Г. Чиркіна), педагогів (Р. Лалаєва, Т. Піроженко, О. Білан, О. Кононко).

Хоч окреслені нами проблеми знаходять своє відображення у великій кількості як психолого-педагогічної так і науково-методичної літератури з розвитку мовлення дітей переддошкільного та дошкільного дошкільного віку, питання розвитку первинного (базового) словника все ще залишається досить актуальним.

Таким чином, все це обумовлює здійснення нами дослідження на тему **«Формування первинного (базового) словника у дітей переддошкільного та дошкільного віку у дітей із загальним недорозвиненням мовлення в умовах інклюзії»**.

Мета дослідження – опираючись на дослідження актуального рівня розвитку первинного базового словника у дошкільників з ЗНМ теоретично обґрунтувати та розробити методику формування первинного (базового) словника у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення в умовах інклюзії.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. На підставі проведеного науково-теоретичного аналізу визначити рівень розробленості проблеми розвитку первинного первинного (базового) словника у дітей переддошкільного та дошкільного віку;

2. Здійснвши аналіз державних документів та навчальних програм для закладів дошкільної освіти, визначити зміст та методику дослідження первинного (базового) словника у дітей дошкільного віку;

3. Експериментальним шляхом визначити особливості розвитку словника у дошкільників з нормо-типовим розвитком та при ЗНМ;

4. Розробити поетапну методику формування первинного (базового) словника у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення в умовах інклюзії.

Об'єкт дослідження – процес формування у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення первинного (базового) словника.

Предмет дослідження – особливості формування первинного (базового) словника у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення в умовах інклюзії.

Методи дослідження:

- **теоретичні:** аналіз загальної та спеціальної літератури з проблеми дослідження з метою з'ясування стану вивчення досліджуваної проблеми, узагальнення та систематизація теоретичних положень;

- **емпіричні:** діагностичні завдання (Л. Єфіменкової);

- **методи математичної статистики:** кількісний та якісний аналіз результатів експериментального дослідження.

Теоретичне значення одержаних результатів. Охарактеризовано розвиток первинного (базового) словника в онтогенезі дитини, причини уповільненого формування словника дитини у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення; охарактеризовано рівні розвитку первинного (базового) словника у дітей переддошкільного та дошкільного віку. Визначено та охарактеризовано зміст, етапи, напрямки, засоби, прийоми та методи формування первинного (базового) словника у дошкільників з загальним недорозвиненням мовлення в умовах інклюзії.

Практичне значення одержаних результатів. Розробка поетапної методики формування первинного (базового) словника у дітей дошкільного

віку із ЗНМ, яка може використовуватися в роботі вчителями-логопедами, вчителями-дефектологами та корекційними педагогами, вихователями ДНЗ, а також батьками.

Дослідження проводилось на базі Буковинського центру відновного лікування та комплексної реабілітації дітей (м. Чернівці), Чернівецького дошкільного навчального закладу №20 та Чернівецького дошкільного навчального закладу №19 «Барвінок».

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (найменування) та додатків. У роботі вміщено 5 таблиць, 2 рисунки. Загальний обсяг роботи – 81 сторінка, з них 64 сторінки основного тексту.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного нами теоретичного та експериментального дослідження дали змогу сформуванати наступні висновки:

1. Встановлено, що слово – це значуща самостійна одиниця мови, основною функцією якої є номінація, тобто називання. Словниковий запас, як правило, росте та розвивається з віком, і слугує як практичний і фундаментальний інструмент для спілкування. Слово самостійне, граматично оформлене за законами певної мови, і воно володіє не тільки речовим, а й лексичним значенням. Основою, на якій будується засвоєння мови є орієнтир на звукову форму слова.

2. Визначено, що порушення лексико-граматичного ладу мовлення є провідним порушенням в структурі ЗНМ, оскільки, у дітей пізніше починає формуватися мовленнєва система для якої характерний мінімальний запас слів, аграматизми, неправильна вимова фонем, порушення формування лексики в дітей із ЗНМ проявляється в обмеженості словникового запасу, різкому розходженні об'єму активного та пасивного словника, неточному використанні слів. Дошкільники з ЗНМ не розуміють значення багатьох слів, об'єм їх пасивного словника близький до норми. Різниця між дітьми із типовим розвитком та дітьми із ЗНМ проявляється при актуалізації предикативного словника. Значна обмеженість лексичного запасу дітей із ЗНМ призводить до того, що вони замінюють мовлення мімікою та жестами.

3. Розглянуто програми розвитку, які рекомендовані МОНОм для навчання та виховання дітей у закладах дошкільної освіти, зокрема системі інклюзії. Серед них «Дитина в дошкільні роки. Комплексна освітня програма» Крутій К.Л., «Українське дошкільня» Білан О.І., Возна Л.М., «Соняшник» Калуська Л.В., «Я У Світі» за загальною науковою редакцією Кононко О.Л., «Стежина» Гончаренко А.М., Дятленко Н.М., «Дитина» Огнев'юк В.О., «Впевнений старт» за редакцією Піроженко Т.О.

4. На підставі аналізу змісту програм для закладів дошкільної освіти було визначено зміст ігор для обстеження базового словника у дошкільників з

загальним недорозвиненням мовлення та сформована методика проведення дослідження. У сукупності були підібрані завдання для кожної із лексичних тем таким чином, щоб визначити рівень вживання дошкільниками іменників, дієслів, засобів невербального спілкування (міміки, жестів, тембру голосу). В процедурі обстеження та критеріях оцінювання враховувався і параметр самостійності виконання завдання.

5. Нами виявлено 4 групи дітей, де високий рівень склали – 33,3% дітей, достатній – 13,3%, середній – 33,3% і низький – 20%. Діти із нормотиповим розвитком виконали завдання на високому та достатньому рівнях, діти із ЗНМ на середньому та низькому відповідно. У дітей із нормотиповим розвитком спостерігалася більша активність до завдань, вони легко йшли на контакт, а також їхнє мовлення відповідало віковим показникам. Діти із ЗНМ, навпаки були пасивні, у них спостерігався низький рівень мотивації, мовлення мало лепетний характер, або його не було взагалі.

6. За результатами дослідження нами було розроблено корекційну методику для формування первинного (базового) словника для дітей дошкільного віку. Методика включала такі етапи: етап невербального спілкування, накопичення категоріального значення слова, засвоєння варіативних значень слів та формування синтагматичних зв'язків.

7. Проведене дослідження та розроблення корекційної методики методики не вичерпує усіх питань із окресленої проблеми. Наступним кроком нашої наукової роботи передбачається спостереження за динамікою занять над формуванням первинного (базового) словника у дітей дошкільного віку із ЗНМ та удосконалення завдань для його розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аркин Е. А. Ребенок в дошкольные годы / под ред. А. В. Запорожца, В. В. Давыдова. Москва: Просвещение, 1968.
2. Артемова Л. В. Вчися граючись : навколишній світ у дидактичних іграх дошкільнят. Київ : Томіріс, 1995. 112с.
3. Безрукова С. А. К вопросу о формировании лексико-грамматических средств языка у дошкольников с ОНР. *Логопед в детском саду*. 2007. № 6. С. 40-52.
4. Березіна О. М., Павловська Т.О. Мовні ігри та забави: навч.-метод. посіб. Тернопіль : Мальва-ОСО, 2004. 104с.
5. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови: підр. / за ред. А. М. Богуш. Київ: Вища школа, 2007. 542 с.
6. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Харків: Ранок, 2011. 176 с.
7. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія. 2-е видання. Київ : Слово, 2010. 374 с.
8. Богуш А. М. Мовленнєвий портрет п'ятирічної дитини. *Дошкільне виховання*. 2013. №7. С. 6 – 10.
9. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку: навч. посіб. Київ: Слово, 2003. 344 с.
10. Галигузова Л.Н., Мещерякова С.Ю. Педагогика детей раннего возраста: учеб. пособ. Москва : ВЛАДОС, 2007. 301 с.
11. Гвоздев А.Н. Вопросы изучения детской речи. Москва: Просвещение, 1961. С. 44–47.
12. Гриншпун И. Б. К вопросу о методах диагностики толерантности. *Толерантное сознание и формирование толерантных отношений*. Москва: МПСИ, 2003.

13. Диагностика нарушений речи у детей и организация логопедической работы в условиях дошкольного образовательного учреждения: Сб. методических рекомендаций / РГПУ им. А.И. Герцена. Санкт-Петербург: ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2001. 240с.
14. Дитина в дошкільні роки: комплексна освітня програма / Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2016. 160 с.
15. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б.Грінченка. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304с.
16. Ельконин Д.Б. Психология игры: учебник. Москва: Педагогика, 1978. 304 с.
17. Ефименкова Л.Н. Формирование речи у дошкольников: (дети с общим недоразвитием речи). науч. пособие. Москва: Просвещение, 1981. 112с.
18. Козырева, О. А., Дубешко, Н. Б. Формирование лексико-грамматических средств языка и развитие связной речи: старшая группа дошкольных специализированных (коррекционных) образовательных учреждений: науч. пособие. Москва: ВЛАДОС, 2005.
19. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ: програм.-метод. компл. / за ред. Є.Ф. Соботович. Київ: Актуальна освіта, 2007. 120 с.
20. Корекційно-розвивальна робота з дітьми раннього віку: навч.-метод. посіб./ за ред. О.П. Мілевської. Кам'янець-Подільський, 2006. 52с.
21. Кочерган, М. П. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: Академія, 2006. 368 с.
22. Лалаєва Р.І., Серебрякова Н.В. Формування лексики та граматичного ладу у дошкільників із ОНР. Санкт-Петербург, 2001.
23. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. Москва: Московский университет, 1972. 575с.

24. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность: монография. Москва: Красанд, 2010. 216 с.
25. Лисина М. И. Проблемы онтогенеза общения. Москва: Педагогика, 1986. 144 с.
26. Логвинчук С. Л. Дидактичні ігри, вправи, творчі завдання: розвиток мовленнєвої компетентності дошкільників. Харків: Основа, 2012. 191с.
27. Логопедія: підручник. Вид. 3-тє, переробл. та допов. / за ред. М. К. Шеремет. Київ: Слово, 2015. 776 с.
28. Мартиненко І.В. До проблеми порушень комунікації у дітей із тяжкими порушеннями мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наукових праць*. Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. С. 288-290.
29. Методы обследования речи детей: пособие по диагностике речевых нарушений/ под ред. Г.В. Чиркиной. Москва: АРКТИ, 2005. 240с.
30. Мовні ігри та вправи зі словом / за ред. В. Л. Сухар. Харків: Ранок, 2008. 176с.
31. Навчання дітей дошкільного віку рідної мови: навч. посіб. / за ред. Л. В. Іщенко. Умань: ПП «Жовтий», 2013. 138 с.
32. Наумчук Т., Шиманська Г. Універсальні дидактичні ігри для дітей від 2 до 6-7 років: метод. посіб. Київ: Грамота, 2014. 104с.
33. Нечипорук Н. І., Томей О. П. Розвивальні ігри для дошкільників. Харків : Основа, 2007. 192с.
34. Нікітін Б. П. Сходинки творчості або Розвиваючі ігри / пер. з рос. Київ: Рад. шк.,1991. 144 с.
35. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / за ред. Т. О. Піроженко. Київ: Українська академія дитинства, 2017. 80 с.

36. Павлова О.С. Нарушение коммуникативного акта у детей с общим недоразвитием речи. Психолингвистика и современная логопедия. Москва: МГПУ, 1998. 308 с.
37. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля»/ за ред. О.В. Низковської. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 256с.
38. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я У Світі» (нова редакція). У 2 ч.Ч.ІІ. Від трьох до шести (семи) років/ за ред. О. Л. Кононко. Київ: МЦФЕР-Україна, 2014. 452с.
39. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 160 с.
40. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» / Андрієтті О. О. та ін. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 104 с.
41. Ревуцька О.В. Збагачення лексичного запасу молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення у процесі засвоєння словотворчих засобів: монографія. Бердянськ: ФО-П, 2007. 181с.
42. Рібцун Ю. В. Використання творчих ігор у роботі вчителя-логопеда. *Педагогіка здоров'я*: зб. наук. пр. ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. / за ред. акад. І. Ф. Прокопенка. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2012. С. 414–419
43. Рібцун Ю. В. Звукові намистинки. Формування мовленнєвої полікомпетентності дошкільників: навч.-метод. посіб. Тернопіль: Мандрівець, 2015. 200 с.
44. Сазанова С. Н. Развитие речи дошкольников с ОНР: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2003. 144 с.
45. Серебрякова Н.В. Диагностическое обследование детей раннего и младшего дошкольного возраста: метод. пособ. Санкт-Петербург: Каро, 2005. 64 с.

46. Соботович Є. Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку. *Дефектологія* / за ред. Є.Ф. Соботович. Київ: Актуальна освіта, 2003. С. 15-19.
47. Спиваковская А.С. Игра – это серьёзно. Москва : Педагогика, 1981. 144с.
48. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки: посіб. Київ: Академвидав, 2006. 520 с.
49. Теорія і практика сучасної логопедії: збірник наукових праць. Вип.1. / Бондар В.І., Данілавічюте Є. А., Засенко В. В., Соботович Є. Ф. Київ : «Актуальна освіта», 2004. 168 с.
50. Тихеева Е. І. Розвиток мовлення дітей (раннього та дошкільного віку): посіб. Вид. 4-е. Москва: Просвещение, 1972. 46с.
51. Филичева Т.Б., Чевелева Н.А., Чиркина Г.В. Основы логопедии : учеб. пособ. Москва : Просвещение, 1989.223 с.
52. Чиркина Г.В., Российская Е.Н. Развитие речи : учеб. Москва : Аркти, 2009. 239 с.
53. Шипицына Л.М. Защирина О.В. Исследования когнитивных особенностей невербальной коммуникации у детей с умственной отсталостью (Методика «Позы человека»). Санкт-Петербург: ИС-ПиП, 2007. 24с.
54. Щербань П.М. Навчально-педагогічні ігри: навч. посібник. Київ: Вища школа, 1993. 120с.
55. Що потрібно знати про майфулднес у школі? *Нова українська школа* : веб-сайт.URL : <https://nus.org.ua> (дата звернення: 21.11.2021).